

Werkmap Begrijpend luisteren en woordenschat

Het CPS heeft een nieuwe publicatie voor het jonge kind op de markt gebracht: 'Werkmap Begrijpend luisteren en woordenschat'. Hierin wordt een aanpak beschreven voor het onderwijs in begrijpend luisteren aan jonge kinderen. In Gereedschap een analyse van deze aanpak.

Vivian van Alem en **Marieke Boers** zijn beiden werkzaam als onderwijsadviseur / taalspecialist

Bij het zoeken naar oorzaken van tegenvallende opbrengsten van begrijpend lezen blijkt vaak dat er in de onderbouwgroepen weinig aandacht wordt besteed aan begrijpend luisteren. Het verbeteren van het aanbod voor begrijpend luisteren in de onderbouw is dan regelmatig een van de verbeteracties om de opbrengsten van begrijpend lezen te verhogen. Wat is de meerwaarde van de 'Werkmap Begrijpend luisteren en woordenschat' voor professionals die werken met jonge kinderen? En kan deze werkmap op termijn een bijdrage leveren aan betere resultaten voor begrijpend lezen?

Inhoud van de werkmap

De 'Werkmap Begrijpend luisteren en woordenschat' is geschreven voor leerkrachten, onderwijsassistenten en pedagogisch medewerkers. De beschreven activiteiten zijn dan ook bedoeld om uit te voeren in de voor- en vroegschoolse periode met kinderen van ongeveer 2,5 tot 7 jaar oud. De werkmap bestaat uit drie delen. Deel I is theoretisch en beschrijft kennis en vaardigheden die volgens de auteurs belangrijk zijn om van begrijpend luisteren een succes te maken. In deel II presenteren de auteurs een format dat je kunt gebruiken als hulpmiddel bij het vastleggen en uitvoeren van zelfgekozen activiteiten bij teksten. Daarbij staat het belang van het formuleren van een leerdoel voorop. Deel III is het meest praktische deel van de werkmap. In dit deel zijn bij 25 min of meer algemeen bekende prentenboeken verschillende activiteiten uitgewerkt. De 'zo-kan-het-activiteiten' zijn bedoeld ter inspiratie, om mee te oefenen en om van te leren. Bij de beschrijving van de activiteiten hebben de auteurs er heel bewust voor gekozen om letterlijk weer te geven wat je als leidster / leerkracht kunt zeggen om het denken van kinderen te stimuleren. Achterin de werkmap vind je een overzicht van 29 werkvormen die inzetbaar zijn bij activiteiten voor begrijpend luisteren. Sommige daarvan zijn alleen geschikt voor kinderen die (een beetje) kunnen schrijven. In de bijlagen krijg je tot slot hulpmiddelen aangereikt, zoals een stappenplan, een weekschema, observatieformulieren, maar ook bouwstenen voor een beleidsplan begrijpend luisteren / begrijpend lezen.

Uit de praktijk: voorbeelden van vragen op verschillende niveaus van de Taxonomie bij het prentenboek KRRRR...OKODIL! (Rayner, 2015).

Niveau van de taxonomie	Vragen
Herinneren	<ul style="list-style-type: none"> • Wat gebeurde er, nadat Krokodil de kikkers had gezien? • Hoe ziet Krokodil eruit?
Begrijpen	<ul style="list-style-type: none"> • Kun jij uitleggen wat een pestkop is? • Waarom zijn de dieren bang voor Krokodil? • Waar zie je dat aan?
Toepassen	<ul style="list-style-type: none"> • Wat zou jij willen veranderen aan het antwoord van Nijlpaard? • Hoe zou Krokodil zijn probleem kunnen oplossen? • Wat zou jij de libellen kunnen vragen?
Analyseren	<ul style="list-style-type: none"> • Waaraan kun je zien dat Nijlpaard niet bang is voor Krokodil? • Waarin zijn Krokodil en Nijlpaard hetzelfde? • Welk probleem heeft Krokodil? Waar heb je dat gezien of gehoord?
Evalueren	<ul style="list-style-type: none"> • Wie vind jij het dapperst? Waar zie je dat of waar hoor je dat? • Wie lost er het probleem op voor Krokodil?
Creëren	<ul style="list-style-type: none"> • Kun je een nieuw, ander plan bedenken voor Krokodil? • Stel je eens voor dat Krokodil veel kleiner is en geen scherpe tanden heeft ... Wat zou er dan ...?

Theorie

Het theoretische deel is uitgebreid. Gelukkig bevat de tekst regelmatig kaders waarin op beknopte en heldere wijze een samenvatting van het voorgaande wordt gegeven. Daarnaast komen de kernpunten van het theoretische gedeelte ook terug in deel II. Een belangrijk uitgangspunt van de werkmap is dat luisteren naar een voorlezende expert die strategieën toepast ('modelen') de ontwikkeling van het latere

zelfstandige leesbegrip zou ondersteunen. Niet voor niets is de uitleg over strategieën zeer uitgebreid. Het gaat om de bekende strategieën voorspellen, vragen stellen, visualiseren, verbinden, samenvatten en afleiden. Deze strategieën moeten door de leerkracht doelbewust ingezet worden bij het *hardop denkend voorlezen*. Hardop denkend voorlezen richt zich op de interne denkprocessen van de lezer: de lezer verwoordt hardop wat er in het hoofd gebeurt tijdens het lezen.

De strategieën die tijdens het hardop denkend voorlezen worden gebruikt zijn geen doel op zich, zoals de auteurs ook meerdere keren aangeven. Toch komt dit in de activiteiten niet altijd tot uitdrukking. Ons advies is om bij het voorbereiden en uitvoeren van activiteiten voor begrip luisteren vooral de tekstgerichte insteek te hanteren. Waarom kies ik voor deze tekst? Wat wil ik dat kinderen leren van of beleven aan de inhoud van deze tekst? Welke kennis vind ik belangrijk? Eerst inhoudelijke leerdoelen formuleren dus. In tweede instantie kan de tekstgerichte insteek helpen om gerichte vragen over de tekst te bedenken en / of kinderen voorkennis aan te reiken.

Met het voorgestelde *hardop denkend voorlezen* moet weloverwogen worden omgegaan. Het is een hulpmiddel om het denken van kinderen op gang te brengen. De auteurs waarschuwen voor verkeerd gebruik van dit didactische middel en geven het volgende advies: 'Houd op met hardop denken als de kinderen zelf gaan nadenken. Dit remt het denkproces!' En dat is maar al te waar. Wat een luisterplezier wanneer je als kind zelf de clou van dat spannende verhaal ontdekt! Let dus als leerkracht op de valkuil bij hardop denkend voorlezen: niet te veel zelf aan het woord zijn, maar taalruimte bieden (gelegenheid om taal zelf te gebruiken). Dit is voor de mondelinge taalontwikkeling van jonge kinderen cruciaal.

Nuttig in deel I is de informatie over het stellen van vragen op verschillende niveaus, over het belang van het aanbieden van verschillende tekstsoorten, over tekststructuren, genres en tekstkenmerken. Deze onderwerpen zijn *eye-openers* voor veel leerkrachten in de onderbouw. Als je deze informatie bij de voorbereiding van activiteiten gebruikt, zul je het onderwijs in begrijpend luisteren op een hoger plan tillen. Je maakt jonge kinderen dan bewust van het bestaan van verschillende tekststructuren en genres en stimuleert hen om op een hoog niveau over tekstinhoud na te denken.

teksten		
Beschrijving	De tekst bevat beschrijvende details, in de vorm van een opsomming of een schets van kenmerken. [Bijvoorbeeld: de werking van de fiets]. Bij een beschrijving worden ook vaak voorbeelden gegeven.	Onder meer, zoals, in vergelijking tot, vergeleken met, net zoals, ten eerste, ten tweede, hieronder, we noemen, nu volgt, vervolgens, in aanvulling op, specifieke, onder andere, namelijk, speciaal, in het bijzonder. Zo, bijvoorbeeld, een voorbeeld hiervan is, zoals.
Vergelijking	De tekst beschrijft de overeenkomsten en verschillen tussen twee of meer dingen, ideeën, verschijnselen, plaatsen, gebeurtenissen, enzovoort. [Bijvoorbeeld het vergelijken van huisdieren: poezen en honden].	In overeenstemming met, in tegenstelling tot, in vergelijking tot, vergeleken met, anders dan, hetzelfde als, in plaats van, aan de andere kant, enerzijds, anderzijds, zoals, verschillend van, overeenkomstig, net als, precies zo, andere manieren, in tegenstelling tot, toen-nu, hier-daar.
Oorzaak - gevolg	De tekst verklaart waarom of hoe iets is gebeurd. [Bijvoorbeeld: omdat kuiken Kiki geen voer krijgt, groeit ze niet].	Bij passages die oorzaken beschrijven: omdat, om deze reden, doordat, want, immers, namelijk, vanwege, wegens, aangezien, daar, door, de oorzaak/reden is. Bij passages die gevolgen beschrijven: zodat, daardoor, daarom, dus, dit leidt tot, dientengevolge, het gevolg/het resultaat/effect is, hierdoor, dit leidde ertoe dat.
Temporele ordening	De tekst beschrijft een volgorde in tijd. Een variant is: een beschrijving van een opeenvolging of een proces. [Bijvoorbeeld van het verzorgen van een plant, totdat die gaat bloeien].	Eerst, hierna, daarna, toen, vervolgens, ten slotte, ten eerste, ten tweede, voordat, na, nadat, vroeger, later, aanvankelijk, uiteindelijk, in het begin, vervolgens, totdat, tot slot.
Probleem - oplossing	De tekst benoemt een probleem en beschrijft de oplossing ervan. De oplossing roept vaak weer nieuwe problemen op. [Bijvoorbeeld: het regent, daarom doen we regenkleding aan. Maar de regenlaarzen zijn te klein geworden. Daarom ...].	Daarom, dus, als ... dan, het probleem is, vraag, antwoord, probleem, oplossing, opgelost, resultaat.

Figuur 6: Structuren in informatieve teksten

Het format

Deel II presenteert het format aan de hand van een voorbeelduitwerking (het prentenboek *Wat nu, Olivier?*). Het format is een stappenplan dat naast de fase van voorbereiding ook de uitvoering van een activiteit in vier stappen beschrijft. Je kunt het format gebruiken om zelf of (nog beter) samen met collega's goede activiteiten voor begrijpend luisteren voor te bereiden. In het format komt een aantal stappen van effectieve instructie nadrukkelijk terug: voorkennis activeren, leerdoel verwoorden, begeleid inoefenen, verwerken en afronden.

Het format dwingt je als leerkracht om activiteiten vanuit doelen voor te bereiden. Je leest niet zomaar een boek dat toevallig bij het actuele thema hoort, maar bedenkt vooraf waarom je dit boek kiest, hoe je het boek aanbiedt, wat de kinderen ervan leren, welke vragen je stelt en welke woorden belangrijk zijn om uit te leggen. Het gebruik van dit format past bij het

Waarom? Doel begrijpend luisteren: toename van kennis.	
Wat zijn de pijlers? <ul style="list-style-type: none"> • kennis van de wereld, • kennis van woorden (woordenschat), • kennis van taal(gebruik). • metacognitieve kennis (strategieën om te leren lezen). 	Hoe doet u dat? <ul style="list-style-type: none"> • Bepaal het leerdoel: wat wilt u de kinderen met deze tekst leren? • Haal kennis op en voeg kennis en woorden toe. • Hardop denkend lezen voorlezen (modellen). • Interactief voorlezen. • Zinnvolle verwerkingen: vooraf, tijdens en na het voorlezen (begeleid (in)oefenen/scaffolding).

werken vanuit een beredeneerd aanbod aan jonge kinderen: niet de activiteiten op zich staan centraal bij de voorbereiding van een thema, maar wat de kinderen gaan leren. In dit verband spreken de auteurs over de metafoer van de 'brillen'. Bepaal vooraf met welke bril je de tekst met de kinderen wilt uitwerken. Er is een kennisbril (leerdoel: kennis vergroten), een strategiebril (leerdoel: strategie gebruiken) en een talige bril (leerdoel: woordenschat en kennis van taal verrijken). Ons advies: zet bij het kiezen en voorbereiden van een boek in ieder geval de kennisbril en de talige bril op en zorg daarmee voor een rijk taalaanbod waarvan kinderen ook nog eens slimmer worden.

De auteurs adviseren om meerdere tekstgenres bij eenzelfde thema aan te bieden, zoals een informatief boek over de wind gecombineerd met het prentenboek *Wat nu, Olivier?* (over Olivier die een geel blaadje vindt dat door de wind meegenomen wordt). Een prima tip! Dit maakt jonge kinderen bewust van verschillen in genres en tekststructuur.

Zoals de auteurs in de aanvullende toelichting bij het format aangeven: het is belangrijk tijdens de activiteiten voor begrijpend luisteren een goede balans te vinden tussen het vasthouden van de verhaallijn en het inzetten van technieken om leerlingen de tekst te laten begrijpen of om te controleren of ze dat doen. Doserer dus die technieken! Ook het laten vallen van stiltes om kinderen denktijd te geven moet in die balans zeker niet vergeten worden.

Aan de slag in de praktijk

Deel III, het praktische deel van de werkmapp, bevat 38 uitgebreid beschreven activiteiten. De auteurs geven aan dat het vele leeswerk gezien moet worden als voorbeeld van 'zoekanhet'. Toch vraag je je bij het lezen van de activiteitsbeschrijvingen af of deze instructie niet beter op een andere manier vormgegeven had kunnen worden. Gaan pedagogisch medewerkers en leerkrachten deze uitgebreide teksten lezen? Sluit dit aan bij hun manier van leren? Moet de kracht van voordoen niet meer benut worden? We pleiten ervoor om als aanvulling op de talige inhoud van deze werkmapp ook een aantal verhelderende videofragmenten bij de activiteiten beschikbaar te stellen. Er is een activiteit uit de werkmapp gefilmd! Ga naar: www.cps.nl/werkmapblw.

Het is goed dat de auteurs bij de voorbeeldactiviteiten gebruikmaken van bekende boeken en dat zij naast prentenboeken ook een aantal informatieve boeken, verhalen en gedichten hebben geselecteerd. Alles bij elkaar een rijk en gevarieerd oefenaanbod! Hopelijk inspireert dit leerkrachten om bij zelfgekozen boeken ook voor deze variatie te zorgen. Verder is het sterk dat systematisch wordt uitgegaan van het controleren van begrip en van de inzet van activerende werkvormen in duo's. Het werken in duo's is nog niet zo gebruikelijk in veel kleutergroepen. Als kinderen al vroeg vertrouwd raken met samenwerkend leren, kan dit ook later bij het begrijpend lezen effectiever ingezet worden.

De woorden die genoemd worden bij de voorbereiding van de activiteit komen in de regel maar één keer voor tijdens een uitleg. Soms wordt de betekenis in de afronding van een activiteit nog eens herhaald. Als het doel is dat kinderen deze woorden ook echt gaan beheersen, moet er natuurlijk meer gebeuren. De titel van de werkmapp is wat dat betreft enigszins misleidend. Het gaat toch met name om begrijpend luisteren, waarbij woordenschat uiteraard wel meegenomen wordt.

Uit de praktijk: Jorien zet de talige bril op

Jorien is pedagogisch medewerker en biedt de tekst *Wat nu, Olivier?* aan vier peuters aan. Jorien heeft het boek al meerdere keren voorgelezen en de kinderen genieten van het moment waarop Olivier brult, omdat hij is verdwaald. Jorien zegt: **mijn leerdoel is dat kinderen leren ten minste twee details van de illustratie en tekst goed te bekijken.** Ik laat de kinderen eerst meebrullen en wijs bij iedere brul de woorden 'Broeha' aan. Elke keer brullen de kinderen harder. Ik denk daarbij hardop door te zeggen: ik zie dat de letters groter worden, daarom brult Olivier steeds harder. Ik kijk ook naar zijn snuit, die staat wijd open. Ik weet dat als je wilt brullen, je mond wijd open staat, want dan kun je het meeste geluid maken. Door deze aanpak kijken taalzwakke peuters veel gericht naar de illustraties en benoemen ze méér. Ze benoemen bovendien ook meer details. Ik herhaal dus liever dezelfde tekst, dan allerlei verschillende prentenboeken één keer voor te lezen over het thema. Deze werkwijze vergroot de woordenschat en het tekstbegrip van de peuters. (Bron: *Wat nu, Olivier?*, Root & Denise, 2002/2005).

Conclusie

Met de publicatie van de 'Werkmap Begrijpend luisteren en woordenschat' is het belang van een gedegen aanbod voor begrijpend luisteren op de kaart gezet. Het is positief dat de publicatie zich richt op een aanbod voor kinderen in de peuterperiode tot en met groep 3, waarmee de nadruk wordt gelegd op het bieden van een doorgaande lijn vanuit de voorschool.

Met name het format met tekst en uitleg en de uitgewerkte voorbeelden geven leerkrachten inzicht in hoe een goede activiteit voor begrijpend luisteren eruit kan zien. Dit geeft houvast en structuur. Bovendien is het format een praktisch instrument om samen met collega's activiteiten voor te bereiden en daarmee ook van elkaar te leren. In de uitwerkingen worden heel veel voorbeeldvragen bij de boekfragmenten gepresenteerd. Jammer is wel dat er gekozen is voor een exclusief talige aanpak voor de leerkracht. Een aanvulling in de vorm van videomateriaal is welkom.

Het is goed dat de auteurs aangeven dat de activiteiten bij voorkeur in een kleine groep uitgevoerd moeten worden. Door structureler in te zetten op deze organisatievorm is, zeker in de kleutergroepen, een verhoging van het rendement (taal- en denkvaardigheid!) te verwachten. Nog te vaak wordt in de groepen 1-2 onnodig veel tijd verspild aan lange kringgesprekken met de hele groep waarin het leerkrachtaandeel hoog is. Differentiatiemogelijkheden worden zo onvoldoende benut en de betrokkenheid van kinderen laat soms zeer te wensen over.

Als het gaat om het opnemen van begrijpend luisteren in het beredeneerde aanbod aan jonge kinderen, is de werkmap met allerlei handige bijlagen en hulpmiddelen erbij zeer compleet. Wat leerkrachten willen bereiken met een gestructureerd aanbod voor begrijpend luisteren is dat jonge kinderen een rijk taalbad krijgen, kennis opdoen en gaan nadenken over de inhoud van teksten, liefst op een zo hoog mogelijk niveau. Dat gaat niet bij alle kinderen vanzelf. De technieken en uitwerkingen die in de werkmap gepresenteerd worden, kunnen de leerkracht hierbij zeker helpen. Bestaat de 'Gruffalo' eigenlijk wel? En hoe ziet hij er precies uit? Wie gaat wie nu opeten? En wat betekent 'merkwaardig'? Als kinderen zichzelf deze vragen gaan stellen, dan heb je als leerkracht veel bereikt. Niet alleen voor de kinderen, maar op termijn hopelijk ook voor je collega's van de hogere groepen!

Noot: We spreken over leerkracht, maar bedoelen daar ook klassenassistenten en pedagogisch medewerkers mee!

VERDER LEZEN!

- <http://www.xperto.nl/wp-content/uploads/2015/03/Praktijkbijdrage-Tjalling-Brouwer-Denkvaardigheden1.pdf> In deze praktijkbijdrage lees je hoe je kunt inzetten op (hogere) denkvaardigheden van leerlingen bij begrijpend luisteren, kijken en lezen.
- [http://www.schoolaanzet.nl/thematische-inhoud/detail/?tx_sazcontent_article\[action\]=show&tx_sazcontent_article\[article\]=546&tx_sazcontent_article\[controller\]=Article&cHash=8130fa9339Kwaliteitskaart begrijpend luisteren](http://www.schoolaanzet.nl/thematische-inhoud/detail/?tx_sazcontent_article[action]=show&tx_sazcontent_article[article]=546&tx_sazcontent_article[controller]=Article&cHash=8130fa9339Kwaliteitskaart begrijpend luisteren)

Bronnen

- Bouwman, A., Mortel, K. van de, Maas, J., & Wit, M. de (2015). *Werkmap Begrijpend luisteren en woordenschat. De praktijk van begrijpend luisteren met het jonge kind*. Amersfoort: CPS.

Hetty Deelstra, projectuitgever CPS uitgeverij

Sinds de verschijning van de werkmap in januari 2015 is deze al op 1.000 basisscholen in gebruik. Onze ervaring is dat leerkrachten starten met het uitvoeren van een aantal van de uitgewerkte activiteiten.

De letterlijke verwoording van het leerdoel en het modellen helpt hen op weg. Na verloop van tijd lezen zij de uitgewerkte activiteit globaal door, of kiezen zelf een tekst waar ze een activiteit bij voorbereiden en uitvoeren.

REACTIE
VAN DE
UITGEVER